

1- дәріс. Азаматтық құқықтың құқық саласы ретіндегі түсінігі

Дәріс мақсаты: Азаматтық құқық нормалары мен осы саладағы құқықтық қатынастардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтау, азаматтық құқықтың ерекшеліктерін, пәнін саралау, сондай-ақ азаматтық құқықтық нормаларды қолдану арқылы азаматтық құқықтың құқық саласы ретіндегі ерекшеліктерін түсіндіру.

Дәріс жоспары: Құқық саласы ретіндегі азаматтық құқық түсінігі.

Азаматтық құқықтың түсінігі мен қайнар көздері. Азаматтық заңнамаларды қолдану тәртібі. Құқық аналогиясы. Заң аналогиясы.

Азаматтық құқықтың қағидалары. Конституциялық, салалалық, салааралық қағидалар. Азаматтық құқықтың қағидаларының түсінігі, олардың маңызы және жүйесі

Азаматтық құқықтың әдістері, жүйесі. Азаматтық құқықтың отбасылық, еңбек, конституциялық, әкімшілік құқықпен, қылмыстық іс жүргізу құқығымен және басқа құқық салаларымен байланысы.

Азаматтық құқықтың құқық саласы ретіндегі түсінігі

Азаматтық құқықтың қалыптасуы Рим құқығынан басталады. Рим құқығы бойынша қоғамдық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалар жария және жеке болып бөлінді. *jus publicum*, *jus privatum*. Жария құқық мемлекеттік немесе қоғамдық мүдделерге қатысты қатынастарды реттейді. Жеке құқық жеке мүдделермен байланысты қатынастарды реттейді.

Қазақстан Республикасының Азаматтық құқығы жеке құқықтың негізгі қағидаларына сүйенеді. Қазақстан Республикасының қолданыстағы құқықтық жүйесінде (барлық заң нормаларының жиынтығы) азаматтық құқық - құқық салалары деп аталатын негізгі және жетекші буындардың бірі. Басқа салалар сияқты азаматтық құқық Қазақстан Республикасының Конституциясына сүйенеді, оның 1-бабы біздің мемлекетіміздің ең жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары деп жариялайды.

Құқық салалары жүйесіндегі азаматтық құқықтың маңызы, біріншіден, оны реттеудің мәні болып табылатын қатынастардың шешуші рөлімен; екіншіден, оны қолданудың кең аясымен; үшіншіден, оның жеке тұлғаның мүліктік және мүліктік емес құқықтары мен мүдделерін қорғаумен ажырамас байланысы арқылы айқындалады. Азаматтық құқық ғылым ретінде-бұл біртұтас ғылыми ілімге жүйеленген Азаматтық құқық саласына қатысты ұғымдар, көзқарастар, теориялар, идеялар, пікірлер мен түсініктердің жиынтығы.

Қазақстан Республикасының жалпы құқық жүйесіне азаматтық саладан басқа, құқықтың өзге де салалары - мемлекеттік, қылмыстық, әкімшілік және басқалар кіреді. Азаматтық құқық олардан реттеудің тақырыбы мен әдісін сипаттайтын ерекше белгілерімен, сондай-ақ негізгі бауларымен (қағидаларымен) ерекшеленеді. Азаматтық құқық бұл бүгінгі таңдағы азаматтық заңдарда көрініс тапқан қызмет жаңа заман үрдісі емес, ол тарихи қалыптасқан, уақытқа сай өзгеріп отырған азаматтық құқық институттарының бірі. Азаматтық құқық тұрғысынан қарастырылатын қызмет мемлекеттік және әскери қызмет түрлерінен жеке қарастырылатын институт.

Азаматтық құқық – Қазақстан Республикасы құқық салаларының бірі. Құқық саласы ретінде ол мүліктік қатынастарды және онымен байланысты жеке мүліктік емес қатынастарды реттейді. Күнделікті өмірде азаматтардың арасында заңды тұлғалардың арасында белгілі бір қарым-қатынастар пайда болады. Бұл қатынастар азаматтық құқық нормаларымен реттелген жағдайда азаматтық құқық қатынастары деп аталады.

Азаматтық құқық бұл азаматтық құқық субъектілері арасында туындайтын, олардың әрқайсысының заңды мүдделерін жүзеге асыру және қоғамдағы экономикалық қатынастарды ұйымдастыру мақсатында тараптардың теңдігіне, сондай-ақ экономикалық

тәуелсіздікке негізделген мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы. Қазақстан Республикасының азаматы түрлі құқықтар мен бостандықтарға ие. Мысалы: Әркімнің жеке өміріне қол сұғылмауына, өзінің және отбасының құпиясының сақталуына, абыройы мен ар-намысының қорғалуына құқығы бар.

«Әркімнің өзінің жеке салымдары мен жинаған қаражатының, жазған хатының, телефон арқылы сөйлескен сөздерінің, пошта, телеграф арқылы және басқа жолдар мен берілген хабарларының құпиялылығы сақталуына құқығы бар...» (Қазақстан Республикасының Конституциясының 18-бабы)

Қазақстан Республикасында Азаматтық кодекс әрекет етеді. Азаматтық заңнама неден тұратыны Азаматтық кодекстің 3-бабында көрсетілген. Азаматтық кодекс екі: жалпы және ерекше бөлімнен тұрады. Азаматтық кодекстің жалпы бөлімі 1994 жылы 27 желтоқсанда қабылданып, Қазақстан Республикасы Жоғары Кеңесінің 1995 жылғы 1 наурыздағы Қаулысымен қолдануға енгізілген болатын.

Республикада азаматтық-құқықтық қатынастарды реттейтін көптеген заңдар, заңға қосымша нормативтік актілер қабылданған және қолданымға енгізілген.

Азаматтық құқық қағидаттарға сүйенеді. Азаматтық құқық қағидаттары осы құқық саласы үшін азаматтық-құқықтық нормалар негізіне жататын едәуір маңызды идеялар дегенді білдіреді.

- Азаматтық құқықтық қатынастар субъектілерінің теңдігі. Бұл қағидаттың мәні- азаматтық-құқықтық қатынастар субъектілерінің бір-біріне бағынбайтындығы, еріктілігі. Әкімшілік құқықтық қатынастарда азамат (заңды тұлға) мемлекетке бағынады. Азаматтық құқықтық қатынастарда азаматтар (заңды тұлғалар) мен мемлекет бір-бірімен тең дәрежеде қарым қатынасқа түседі.

- Меншікке қол сұғылмау. Меншік иесі заңмен шектелмеген кез келген мақсаттарға қол жеткізу үшін өз мүлкін жеке қалауы бойынша еркін пайдалануға құқылы (Азаматтық кодекстің 188-бабы). Бұл қағидаттың мәні кімді болса да мәжбүрлей отырып, меншігінен айыруға жол берілмейді дегенді білдіреді.

- Шарт жасасу еркіндігі. Азаматтық – құқықтық қатынастар субъектілері өз қалаулары бойынша кез келген келісім шарттарды жасауға құқылы.

- Азаматтық кодекстің 144- бабына сәйкес азамат жеке өмірінің құпияларын қорғауға құқылы.

- Құқықтарын қорғау. Субъектілердің құқықтары бұзылған жағдайда құқықтарын қорғау.

Бұл құқықтарды жүзеге асыру тәртібі азаматтық құқықпен қосымша бекітілмесе, Конституция нормалары толық мәнінде қолданыла алмайды.

Келесі мәселе бұл азаматтық құқықтың қайнар көздері. Азаматтық құқықтың қайнар көздері дегеніміз- азаматтық-құқықтық нормалардан тұратын нормативтік-құқықтық акт.

Азаматтық құқық жүйесі екі (Жалпы және Ерекше) бөлімнен тұратынын ескерген жөн. Жалпы бөліміне: жалпы ережелер, азаматтық құқықтық қатынастар субъектілері, мәмілелер, шарттар, міндеттеме, азаматтық-құқықтық жауапкершілік туралы жалпы ережелерді жатқызуға болады. Ерекше бөліміне: азаматтық құқықтық міндеттемелердің жекелеген түрлері, интеллектуалдық меншік, мұрагерлік, деликтілік міндеттемелерді т.б. жатқызуға болады.

Азаматтық құқықты құқық саласының бір түрі ретінде анықтайтын келесі мәселе, бұл реттеу әдістері. Азаматтық құқық саласында құқықтық реттеу әдістері: императивтік және диспозитивтік болып бөлінеді.

Азаматтық құқықтың бастаулары дегеніміз азаматтық құқық тәртібін реттейтін жалпы және деректі ережелер, нормативтік құқықтық актілер. Азаматтық заңнамалар азаматтық құқықтық қатынастарды құқықтық реттейтін заңнамалардан тұрады. Ең алдымен заң күші жоғары ҚР Конституциясы туралы айту керек және ата заңымыз және қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі.

Азаматтық құқықтың негізгі бастауы ҚР АҚ-і болып танылады.

Азаматтық құқықтың қайнар көздері - нормативтік құқықтық актілер және азаматтық құқық нормаларын қамтитын өзге де құқықты тасымалдаушылар (құқық иелері). Азаматтық заңнамалардың мерзімдегі және кеңістікте қолданылуы. Заң белгілі бір мерзімде күшіне енеді және оның күші бір мерзімде тоқтатылуы немесе жойылуы мүмкін. Жалпы ережеге сәйкес ҚР-ның заңдары баспасөзде жарияланғаннан кейін, егер олардың өздерінде күшіне ену мерзімі көрсетілмесе, 10 күннен кейін ресми түрде күшіне енеді. Ал заңда көрсетілсе, ол қабылданған мерзімінен бастап күшіне енеді. Мысалы, ҚР АҚ-сі 1994 жылғы 31 желтоқсанда қабылданған, ал бұл кодекс заң күшіне 1995 жылы наурыз айында енді.

Азаматтық заңнамалар мемлекеттің бүкіл аумағында қолданылады. Жалпы ереже бойынша жаңадан шығарылған заңның кері күші болмайды, егер ол туралы арнайы заңда көзделмесе. Сот қажетті түрде процессуалдың әрекеттер жасау кезінде заң күші бар процессуалдың нормативтік актіні қолданады.

Азаматтық құқық ғылымы азаматтық құқықтың маңызды проблемалары бойынша ғылыми білімдердің жиынтығы болып табылады.

Азаматтық құқық ғылымының пәні:

-мүліктік қатынастар;

-мүліктік емес қатынастар;

-мүліктік емес, бірақ мүлікпен байланысты қатынастар.

Қорытындылай келе, азаматтық құқық-бұл бір-біріне заңи бағыныштылықта болмайтын мүліктік оқшауланған субъектілер арасындағы мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарды рұқсат етілген әдіспен реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы.

Қорыта келе, азаматтық құқық-бұл азаматтық құқық субъектілерінің заңды мүдделерін жүзеге асыру және қоғамдағы экономикалық қатынастарды ұйымдастыру мақсатында мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы.

Азаматтық құқық пәні, әдісі, принциптері, функциялары мен жүйесі бойынша басқа салалардан ерекшеленеді.

Азаматтық құқық азаматтардың, сондай-ақ олар құрған заңды тұлғалардың жеке (мүліктік, мүліктік емес) өзара қарым-қатынастарын реттейтін, олардың қатысушыларының бастамасы бойынша қалыптасатын, тәуелсіздік пен мүліктік дербестікке негізделген, тараптардың заңды теңдігі әдісімен және өз мүдделерін қанағаттандыру мақсаттарын көздейтін құқықтың негізгі саласы болып табылады.

Азаматтық құқық пәні

Азаматтық құқық пәні-екі түрдегі қоғамдық қатынастар:

тауардың экономикалық нысаны бар мүлікке, материалдық игіліктерге байланысты қалыптасатын мүліктік қатынастар;

мүліктік және кейде онымен байланысты емес жеке мүліктік емес қатынастар (айрықша құқықтар, жеке тұлғаның иеліктен шығарылмайтын материалдық емес игіліктері).

Мүліктік қатынастар, өз кезегінде, байланысты қатынастарға бөлінеді: мүліктің қандай да бір тұлғаларға тиесілі болуы; осы мүлікті басқару; мүліктің бір адамнан екінші адамға ауысуы.

Азаматтық құқықтың негізгі кіші салалары деп атауға болады: меншік құқығы; міндеттеме құқығы; айрықша (зияткерлік) құқықтар; корпоративтік құқық.

Азаматтық құқық әдісі-қоғамдық қатынастарға қатысушылардың мінез-құлық ережелері белгіленетін нақты әдістер жүйесін білдіретін қоғамдық қатынастарды реттеу тәсілі. Бұл әдіс мыналарды қамтиды:

азаматтық-құқықтық қатынастарға қатысушылардың теңдігі;

азаматтық-құқықтық қатынастарға қатысушылардың ерік-жігерінің дербестігі;

азаматтық-құқықтық қатынастарға қатысушылардың мүліктік дербестігі;

қалпына келтіру сипаты, азаматтық құқықтық қатынастарды қорғау;

өтемақы сипаты, қоғамдық қатынастарға қатысушылардың азаматтық-құқықтық жауапкершілігі.

Азаматтық құқық қағидалары-бұл құқық саласының негізгі идеялары. Олар: азаматтық құқық субъектілерінің құқықтық режимінің теңдігі;
меншікке қол сұғылмаушылық;
шарт бостандығы;
жеке істерге ерікті түрде араласуға жол бермеу;
азаматтық құқықтарды алу мен жүзеге асырудағы дербестік пен бастама қағидаты;
құқықты теріс пайдалануға және азаматтық құқықтарды өзге де тиісінше жүзеге асырмауға тыйым салу қағидаты;
азаматтық құқықтарды кедергісіз жүзеге асыру және оларды қорғау.

Азаматтық құқықтың құқық саласы ретіндегі функциялары-ол қоғамда орындайтын міндеттер. Оларға мыналар жатады: реттеуші; қорғау; ескерту; қалпына келтіру.

Ғылым ретіндегі Азаматтық құқық ұғымы құқық саласы ретіндегі азаматтық құқық ұғымына қарағанда кеңірек. Оған құқық саласы, яғни мүліктік және мүліктік емес қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы, осы құқық саласы бойынша заңнама, құқық саласының даму тарихы, құқық саласының негізгі ережелері бойынша теория, заңнама дамуының заңдылықтары мен тенденциялары кіреді.

Қазақстандық құқық жүйесін құрайтын құқық салалары үш топқа бөлінеді: мемлекеттік-құқықтық (конституциялық, әкімшілік, қаржылық құқық); азаматтық-құқықтық (азаматтық, отбасылық, еңбек, жер құқығы, азаматтық процесс); қылмыстық-құқықтық (қылмыстық құқық, қылмыстық процесс, сот сараптамасы).

Азаматтық құқық осы құқық салаларының әрқайсысымен азды-көпті байланысты. Осылайша, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын нақтылайтын мемлекеттің, оның субъектілерінің қызметін реттеуге қатысты ережелер конституциялық құқықпен байланысты.

Бұл екі саланың да мүліктік қатынастарды реттейтіндігі әкімшілік құқыққа жақын. Алайда, бұл әртүрлі қатынастар: әкімшілік құқықта – қатысушылары тең емес ұйымдық қатынастар. Азаматтық қатынастарда-тең тараптардың құндық қатынастары. Азаматтық құқықтың қаржылық және әкімшілік құқықпен арақатынасы: егер бұл туралы заңда тікелей айтылмаса, аталған салаларға азаматтық құқықтың ережелері қолданылмайды. Азаматтық құқық пен табиғи-ресурстық құқықтың арақатынасы туралы соңғысының объектілері азаматтық құқық объектілерінің шеңберіне ішінара енгізілгенін білу керек.

Азаматтық құқықтан ерекшеленетін еңбек және отбасы құқығы салалары азаматтық құқықпен жақындастырады, бұл салалар мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарды реттейді.

Азаматтық құқықтың ғылым ретіндегі ұғым оның құқық саласы ретіндегі ұғымға қарағанда кеңірек: ол құқық саласын, яғни мүліктік және мүліктік емес қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығын, осы құқық саласы бойынша заңнаманы, құқық саласының даму тарихын, құқық саласының негізгі ережелері бойынша теорияны, заңнама дамуының заңдылықтары мен тенденцияларын қамтиды; қоғам қажеттіліктерін анықтайды оның өзгерген қажеттіліктеріне сәйкес келетін жаңа заңдар, ал өркениет ғалымдары жаңа заңдар мен кодекстердің жобаларын әзірлеуге қатысады.

Осылайша, Азаматтық құқық ғылым ретінде азаматтық құқық туралы ілім болып табылады. Ол диалектикалық әдіс, жүйелік тәсіл, кешенді талдау, салыстырмалы құқықтану және әлеуметтанулық зерттеу әдістері сияқты зерттеудің «құралдарын» пайдаланады. Бұл ғылымды өркениет деп атайды.

Азаматтық құқық оқу пәні ретінде азаматтық құқық туралы тек құқықтық сала ретінде ғана емес, яғни заң догмасы туралы да, ең алдымен өркениет ғылымы, оның негізгі постулаттары мен категориялары туралы жүйелі ақпарат болып табылады. Азаматтық құқық курсына азаматтық-құқықтық құбылыстар, ұғымдар, категориялар туралы жалпыланған және жүйеленген мәліметтер бар, оны зерттеу тек азаматтық-құқықтық реттеудің мазмұнын ғана емес, мағынасын да түсінуге мүмкіндік береді.

Азаматтық құқықтың қайнар көздері. Құқық көзі деп жалпыға бірдей міндетті сипатқа ие құқықтық нормаларды білдіру нысаны түсініледі. Құқықтың қандай да бір көзін

(нысанын) мемлекеттің белгілеуі немесе тануы маңызды Заңды, оның ішінде құқық қолдану маңызына ие. Өйткені, тиісті қатынастарды реттеу үшін осындай көзде көрсетілген құқық нормалары ғана қолданыла алады. Ресми түрде танылмаған құқық көзі, ондағы мінез-құлық ережелері сияқты, заңды (жалпыға міндетті) мәнге ие емес.

Қазақстан Республикасында құқықтың негізгі көздері нормативтік құқықтық актілер болып табылады. Құқықтық актілер туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V ҚРЗ. Қазақстан Республикасының құқықтық актілерін әзірлеу, ұсыну, талқылау, қабылдау, тіркеу, қолданысқа енгізу, өзгерту, толықтыру, олардың қолданысын тоқтату, тоқтата тұру және оларды жариялау тәртібіне байланысты қоғамдық қатынастарды реттейді.

1995 жылғы 30 тамыздағы республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы елдің Негізгі Заңы бола отырып, бірқатар азаматтық-құқықтық нормаларды қамтиды.

Азаматтық заңнаманың негізі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Жалпы бөлім) және 1999 жылғы 1 шілдедегі Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Ерекше бөлім) болып табылады.

Азаматтық кодекске сәйкес заңдар қабылданады (мысалы, шаруашылық серіктестіктер, акционерлік қоғамдар т.б.).

Заңға сәйкес актілердің (заңнама актілерінің), яғни ҚР Үкіметінің, Министрліктер мен ведомстволардың, жергілікті өкілді және атқарушы билік органдарының актілер де азаматтық құқықтың қайнар көздері болып табылады.

Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттар да азаматтық құқықтың қайнар көздеріне жатады, оның құқықтық жүйесінің құрамдас бөлігі.

Мүліктік айналым саласында оның күрделілігі мен қолданыстағы құқықтық жүйелердің әртүрлілігіне байланысты әдет-ғұрыптар, соның ішінде іскерлік айналым әдет-ғұрыптары әрқашан белгілі рөлді сақтап, жалғастыруда. Бірақ бұл ретте олар Қазақстан Республикасының аумағында қолданылып жүрген заңнамаға қайшы келмеуге тиіс.

Әдет-ғұрыптарға, іскерлік айналымға сілтемелер Кодекстің өзінде жиі кездеседі. Осылайша, АК-нің 546-бабының 3-тармағында жалдау шартында жалдау ақысын төлеу тәртібі, мерзімдері мен нысаны белгіленбеген жағдайларда, олар салыстырмалы жағдайларда ұқсас мүлікті жалдау кезінде әдеттегідей қолданылады деп есептеледі.

Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесі мен Жоғарғы Сотының нормативтік қаулылары нормативтік құқықтық актілер иерархиясынан тыс қалады. Жоғары сот органы төменгі тұрған соттарға қолданыстағы құқықтың құрамына кіретін және қолданыстағы құқықтық нормаларды міндетті түсіндіруді қамтитын нормативтік қаулылар нысанында ресімделетін заңнаманы қолдану мәселелері бойынша түсініктемелер беруге құқылы.

Азаматтық құқық заңнаманы ұқсастық бойынша қолдануға мүмкіндік береді.

Азаматтық кодекстің 1-бабының 1 және 2-тармақтарында көзделген қатынастар тараптардың заңнамасымен немесе келісімімен тікелей реттелмеген және оларға қолданылатын әдет-ғұрыптар болмаған жағдайларда, мұндай қатынастарға, бұл олардың мәніне қайшы келмейтіндіктен, ұқсас қатынастарды реттейтін азаматтық заңнама нормалары қолданылады (заң ұқсастығы). Заң ұқсастығының мысалдары неке, еңбек шарттарына немесе Кодексте көзделмеген, бірақ оған қайшы келмейтін шарттарға қатысты шарт туралы Азаматтық кодекстің жалпы ережелері болуы мүмкін. 1998 жылғы 22 сәуірдегі ҚР Заңы «Жауапкершілігі шектеулі және қосымша серіктестіктер туралы» серіктестіктің жалпы жиналыстарының жұмысына кімнің қатысуға және Жарғылық капиталдағы үлестер кепілге қойылған кезде оларға дауыс беруге құқығы бар екендігі туралы мәселені шешпейді: заң шығарушы (яғни қатысушы) немесе кепіл ұстаушы. Бұл жағдайда, корпоративтік заңнамадағы соңғы өзгерістермен жауапкершілігі шектеулі серіктестіктің құқықтық жағдайы акционерлік қоғамдардың құқықтық жағдайына барынша жақындағандықтан, аталған мәселені шешу үшін «Акционерлік қоғамдар туралы» 2003

жылғы 13 мамырдағы ҚР Заңының 31-бабы 1-тармағының екінші бөлігін ұқсастық бойынша қолдану қажет: акционердің дауыс беруге және Акционерлік қоғамдар бойынша дивидендтер алуға құқығы бар. егер кепіл шарттарында өзгеше көзделмесе, ол кепілге қойған акция.

Заң ұқсастығын пайдалану мүмкін болмаған кезде тараптардың құқықтары мен міндеттері азаматтық заңнаманың жалпы принциптері мен мағынасына және адалдық, парасаттылық пен әділеттілік талаптарына (құқық ұқсастығы) сүйене отырып айқындалады.

Азаматтық заңнаманы қолдану кезінде оны түсіндіру маңызды. Құқықтың жалпы теориясы тұрғысынан түсіндіру-бұл құқықтық норманың мазмұны мен мағынасын түсіндіру және түсіндіру.

Интерпретация түрлерінің (әдістерінің) әртүрлі жіктелімдері бар, ал белгілі бір жағдайда түсіндірудің әртүрлі түрлері біріктірілуі әбден мүмкін. Сонымен, міндеттеме дәрежесі бойынша ресми және бейресми интерпретация бөлінеді. Доктриналық (ғылыми) түсіндіру бейресмиге жатады. Қазақстандық өркениет ғалымдары Азаматтық құқық бойынша оқулықтар, дәрістер курстарын, нормативтік құқықтық актілерге түсініктемелер, жекелеген ғылыми мақалалар жариялайды, құзыретті органдардың тапсырыстары бойынша қолданыстағы нормативтік құқықтық актілер бойынша оларды жетілдіру мақсатында құқықтық қорытындылар беріледі, олар халықаралық төреліктерде қазақстандық заңнаманың жекелеген мәселелері бойынша сарапшы, тіпті мамандар мен сарапшылар ретінде әрекет етеді қылмыстық істер және т. б.

Алайда, заңдарды тек кәсіби заңгерлер ғана емес, қарапайым азаматтар да бейресми түрде түсіндіре алады. Бұл интерпретация әдетте тұрмыстық немесе қарапайым деп аталады.

Көлемі жағынан сөзбе-сөз, кеңейту және шектеу түсіндірмелері ерекшеленеді. Сөзбе-сөз түсіндіру ұғымы Азаматтық кодекстің 6-бабының 1-тармағында келтірілген: ол норманың ауызша көрінісінің тура мағынасын түсінуді талап етеді. Бірақ іс жүзінде қарапайым адамдар үшін бұл жағдай айтарлықтай қиындықтар туғызады.

Кең түсіндіру кезінде мағынасы мен мәтінінің арақатынасына байланысты оны тура түсіндіруге қарағанда кеңірек мазмұн нормаға немесе тіпті терминге енгізіледі. Сонымен, Кодексте «азамат» термині қолданылады, бірақ бұл терминді кеңейту арқылы түсіндіруге байланысты Қазақстан Республикасының азаматтары да, шетелдіктер де (азаматтар, басқа мемлекеттердің субъектілері) және апатридтер (азаматтығы жоқ адамдар) қамтылады.

Шектеулі түсіндіру кезінде, керісінше, сөзбе-сөз мазмұнға қарағанда тар мазмұн терминге енгізіледі. Сонымен, Азаматтық кодекстің 33 - бабы аясында « ұйым» деп заңды тұлға-құқық субъектісі түсініледі, дегенмен бұл термин бірқатар басқа жағдайларда қолданылады, бірақ басқа мағынаға толы.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30 тамыз 1995 жыл. өзгертулер мен толықтыруларымен бірге. Эл.база «adilet.kz», 2021ж.
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі., 1994ж. эл.база «adilet.kz», 2021ж.
3. Басин Ю.Г. Сулейменов М.К. ҚР Азаматтық құқығы., Алматы., 2011ж.
4. Субъекты гражданского права и реформа системы юридических лиц: мат. междунауч-практич конф./ отв. ред. С.П.Мороз.-Алматы, 2021.-276с
5. Е. М. Михайленко. - 2-е изд., перераб. и доп. - Москва : Издательство Юрайт, 2020. - 413 с.
6. Климкин С.И. Гражданское право Республики Казахстан. Общая часть: Учебное пособие. – Алматы: Научно-издательский центр Каспийского общественного университета, 2018.124 с.

7. Қыстаубай Ө.С. Азаматтық құқық.- Оқу құралы.-Алматы., 2011.-328б.